

Generalities in the philosophy of moderate realism, extreme realism, and nominalism in the early Middle Ages in relation to the problem of language

Mahmoudreza Moradian ¹✉ Parisa Najafi ²

1. Associate Professor, Department of English, Lorestan University E-mail: moradian.m@lu.ac.ir

2. Assistant Professor, Department of English, Lorestan University E-mail: najafi.p@lu.ac.ir

---

Article Info

Article type:
Research Article

Article history:

Received 23

September 2025

Received in revised
form 20 October
2025

Accepted 1 November
2025

Available online 3
December 2025

Keywords:

Universals;
Extreme Realism;
Moderate Realism;
Nominalism;
Philosophy of
Language;
Early Middle Ages

ABSTRACT

The problem of universals and its relation to language constitutes one of the most fundamental issues in the philosophical tradition, particularly in early medieval thought. This article examines three major philosophical approaches—extreme realism, moderate realism, and nominalism—in early medieval philosophy with respect to their views on universals and language. To achieve this goal, the study analyzes the treatises of key thinkers of this period along with classical commentaries written on their works. The findings of the research indicate that understanding the position of language is not possible without analyzing its relationship with universals, epistemology, and ontology. From the perspective of extreme realism, whose foundations can be traced back to Plato, universals exist independently in the realm of Forms, and language is regarded as a shadowy or imaginary reflection of these universals. In contrast, moderate realism maintains that universals exist in the mind as the result of abstraction, and thus language is subordinate to thought. This view is closely associated with the Aristotelian hylomorphic framework of matter and form, according to which universals do not exist in a separate realm but are instantiated in substances. Finally, nominalism denies the existence of universals both in a transcendent realm and as real entities, considering them merely as mental concepts. From this standpoint, language is understood as a system that represents mental concepts rather than objective realities. This article investigates these three philosophical currents in early medieval thought and analyzes their respective conceptions of language through the ideas of prominent medieval thinkers.

Cite this article:

© The Author(s).

Publisher: University of Lorestan.

Extended Abstract

Introduction

The problem of universals (universalia) and their relation to language has long been recognized as a central issue in the history of philosophy, especially within early medieval thought. This debate is not merely a logical or semantic dispute but is deeply embedded in broader ontological and epistemological frameworks. The central objective of this article is to examine how three major philosophical positions—extreme realism, moderate realism, and nominalism—conceptualized the nature of universals and, correspondingly, the status and function of language in the early Middle Ages.

The article aims to demonstrate that linguistic theory in medieval philosophy cannot be meaningfully understood in isolation from metaphysical and epistemological commitments. Each position regarding universals leads to a distinct conception of language: whether language reflects independent realities, represents conceptual abstractions, or merely names mental constructs. By analyzing these positions comparatively, the study seeks to clarify how debates on universals structured medieval approaches to meaning, signification, and cognition.

The necessity of this research arises from the fact that discussions of medieval philosophy of language often treat linguistic issues as secondary or purely technical. This study challenges that assumption by showing that theories of language are organically connected to views about reality, knowledge, and cognition. Consequently, the article contributes to a more integrated understanding of early medieval philosophy, situating linguistic theory at the heart of philosophical inquiry.

Research Questions

This study is guided by the following research questions:

How did early medieval proponents of extreme realism, moderate realism, and nominalism conceptualize universals?

What ontological and epistemological assumptions underlie each of these positions?

How did these assumptions shape their respective theories of language?

In what ways does the relationship between language and universals differ across these three philosophical frameworks?

Why is it impossible to understand medieval theories of language without reference to their accounts of universals?

Methodology

The research adopts a descriptive–analytical and historical-comparative methodology based on library research. Primary sources include philosophical and theological treatises of early medieval thinkers, along with classical commentaries written on their works. These texts are examined within their historical and intellectual contexts to reconstruct the underlying philosophical assumptions governing each position.

The methodological steps of the study include:

Textual Analysis:

Core texts associated with each philosophical school are analyzed to identify their explicit and implicit positions on universals and language.

Conceptual Reconstruction:

Key concepts such as universals, signification, abstraction, and mental concepts are reconstructed to clarify how they function within each framework.

Comparative Evaluation:

The three positions are systematically compared to highlight both their points of divergence and their shared concerns.

Interdisciplinary Integration:

Insights from logic, metaphysics, epistemology, and the philosophy of language are integrated to demonstrate the comprehensive nature of the debate.

This approach allows for a coherent and balanced examination of philosophical positions without privileging one school over others.

Findings

The findings of the study can be summarized in the following points:

Extreme Realism and Transcendent Universals

Extreme realism, rooted in Platonic philosophy, holds that universals exist independently in a transcendent realm. From this perspective, language does not generate meaning autonomously but merely imitates or reflects eternal universals. Linguistic expressions are considered shadows or representations of forms that exist beyond sensory and mental realms.

Language as Secondary Representation

In extreme realism, language lacks ontological autonomy. Meaning is grounded in transcendent realities, and linguistic signs only indirectly participate in truth.

Moderate Realism and Mental Abstraction

Moderate realism, influenced by Aristotelian metaphysics, rejects the existence of universals in a separate realm. Universals exist as mental abstractions derived from particular instances. Language, consequently, is dependent on thought and cognitive processes.

Hylomorphic Foundations of Language

The moderate realist account aligns with the Aristotelian theory of matter and form, where universals exist within individual substances and are apprehended through abstraction. Language expresses these conceptual forms rather than transcendent entities.

Nominalism and the Denial of Real Universals

Nominalism denies both transcendent and inherent universals, conceiving universals merely as names or mental constructs. Language functions as a tool for organizing experience rather than representing objective, universal realities.

Language as Conceptual Representation

From a nominalist standpoint, linguistic terms signify mental concepts rather than real shared essences.

Interdependence of Language and Ontology

Across all three schools, the study demonstrates that views on language are inseparable from ontological and epistemological commitments.

Discussion

The comparative analysis reveals that early medieval debates on universals establish distinct philosophical horizons for understanding language. Extreme realism grounds linguistic meaning in transcendent ontology, thereby subordinating language to metaphysics. Moderate realism offers a balanced position by integrating ontology, cognition, and language through abstraction. Nominalism, by contrast, transforms language into a pragmatic and conceptual system disconnected from ontological universals.

These differences illustrate that medieval philosophers did not regard language as a neutral instrument. Rather, language was deeply implicated in questions of truth, knowledge, and being. The study also shows that medieval philosophy of language anticipated many concerns of contemporary debates, including the nature of reference, conceptual representation, and linguistic meaning.

Conclusion

This article concludes that the problem of universals constitutes a foundational framework for understanding early medieval theories of language. Extreme realism, moderate realism, and nominalism each provide distinct and internally coherent accounts of the relationship between language, thought, and reality.

By demonstrating that linguistic theory cannot be separated from ontology and epistemology, the study contributes to a more comprehensive interpretation of early medieval philosophy. The results underline the importance of revisiting medieval debates on universals for contemporary philosophical discussions in the philosophy of language and metaphysics.

کلیات در فلسفه واقع‌گرایی معتدل، واقع‌گرایی افراطی و نام‌گرایی در قرون وسطی متقدم در نسبت با مسأله زبان

محمودرضا مرادیان^۱ و پریسا نجفی^۲

۱. دانشیار گروه زبان انگلیسی دانشگاه لرستان رایانامه: moradian.m@lu.ac.ir

۲. استادیار گروه زبان انگلیسی دانشگاه لرستان رایانامه: najafi.p@lu.ac.ir

اطلاعات مقاله	چکیده
نوع مقاله: مقاله پژوهشی، مقاله مروری،	مسأله کلیات و نسبت آن با زبان از بنیادی‌ترین مسائل سنت فلسفی، بویژه در قرون وسطی است. این مقاله با بررسی سه جریان فلسفی واقع‌گرایی افراطی، واقع‌گرایی معتدل و نام‌گرایی در قرون وسطی متقدم در نسبت با مسأله زبان می‌پردازد. برای نیل به این مقصود رساله‌های متفکران و فیلسوفان این دوره و شرح‌های نوشته شده بر رساله‌های آنان مورد مطالعه و پژوهش قرار گرفت. یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که فهم جایگاه زبان بدون تحلیل نسبت آن‌ها با کلیات، معرفت‌شناسی و هستی‌شناسی ممکن نیست. مثلاً، از منظر واقع‌گرایی افراطی، که افلاطون بنیان‌گذار آن بود، کلیات در عالم مثل سکنی دارند و زبان سایه یا نقشی خیالی از کلیات است، در حالیکه، بنابر واقع‌گرایی معتدل، کلیات در ذهن قرار دارند و حاصل عمل انتزاع می‌باشند. زبان، از این منظر، تابع تفکر است و این دیدگاه یادآور نظریه ماده-صورت موجود در منطق و مابعدالطبیعه ارسطویی است، که طبق آن ماده و صورت در جوهر قرار دارند، نه در عالم مثل. در نهایت، نام‌گرایی، با انکار عالم مثل و کلیات درون آن، کلیات را صرفاً بعنوان مفاهیم ذهنی معرفی می‌کند و زبان را بازنمایی مفاهیم ذهنی می‌داند. در این مقاله، به بررسی این سه جریان فکری قرون وسطی در نسبت با زبان در آراء متفکران و فیلسوفان قرون وسطی متقدم می‌پردازیم.
تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۱	
تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۰۷/۲۸	
تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۸/۱۰	
تاریخ انتشار: ۱۴۰۴/۰۹/۱۲	
کلیدواژه‌ها: کلیات؛ واقع‌گرایی افراطی؛ واقع‌گرایی معتدل؛ نام‌گرایی؛ فلسفه زبان، قرون وسطی متقدم	

استناد:

© نویسندگان.

ناشر: دانشگاه لرستان.

مقدمه

در قرن نهم میلادی، امپراطور شارل توانست در اروپای غربی و در مسیحیت غربی به محوریت فرانسه باعث توسعه علمی، آموزشی و فرهنگی شود. در این دوره متفکران بزرگی پا به عرصه ظهور گذاشتند و مدارس زیادی در صومعه‌ها و دیرها تأسیس شد. اوج رشد و توسعه فکری این دوره، نظام‌پردازی فلسفی یوهانس اسکوتوس بود. از این دوره به رونسانس کارولنژی یاد شد. مرگ امپراطور شارل باعث فروپاشی رنسانس کارولنژی گردید و دوره رکود علمی، فرهنگی و آموزشی، یعنی «دوره تاریکی قرن دهم» (کاپلستون، ۱۹۸۵، مجلد ۲، ص ۱۳۶) آغاز شد. با وجود رکود فکری و فلسفی قرن نهم میلادی، بحث از کلیات در قرون بعدی شکل جدی‌تری به خود گرفت و محوریت پیدا کرد. بحث از کلیات در فلسفه سقراط، افلاطون و ارسطو در قالب دو جریان واقع‌گرایی افلاطونی و نام‌گرایی ارسطویی به قرون وسطی کشانده شد. در قرون وسطی متقدم، مسأله کلیات از طریق بوئیوس بازنگاری گردید. بوئیوس با شرحی که بر رساله *ایساغوجی* فرفوربوس نوشت، نام‌گرایی ارسطویی را در تاریکی‌های قرون وسطی دوباره زنده کرد و بوسیله متفکران بعدی مانند یوهانس اسکوتوس، فراکیسیوس، رمیگیوس اوسری، ادوی تورنه‌ای، اریک اوسری، قدیس آنسلم، روسکلینوس، آبلار، جان او سالزبری، برنگاریوس توری، قدیس پتروس دامیانوس، راگاردوس چانادی، اسقف اعظم لانفرانک، گیوم شامپویی و گیلبرتوس پورتانوس ادامه پیدا کرد. در قرون وسطی متأخر نیز بحث از کلیات بوسیله ویلیام اوکامی و پیروانش مطرح گردید. با توجه به بحث‌های بالا، مسأله کلیات و نسبت آن‌ها با زبان در سه دوره قابل بررسی است که عبارتند از:

۱- مسأله کلیات و نسبت آن با زبان در فلسفه پیش از میلاد

۲- مسأله کلیات و نسبت آن با زبان در دوران قرون وسطی متقدم

۳- مسأله کلیات و نسبت آن با زبان در دوران قرون وسطی متأخر

در دوره پیش از میلاد، افلاطون در رساله‌های *جمهوریت* (۱۳۸۰) و *تیمائوس* (۱۳۸۰) معتقد بود که اشیاء و اعیان خارجی دارای صورتی کلی در جهان خارج هستند. در واقع، در مراتب وجود یا در هستی‌شناسی افلاطون، اشیاء دارای نام جزئی هستند. سپس، عقل برای دسته‌ای از اشیاء شبیه به هم مانند گل‌های «سرخ، لاله، نرگس، زنبق و شقایق» نام کلی «گل» را اطلاق می‌کند. در مرحله بعدی، عقل بر این نام کلی، مفهومی کلی اطلاق می‌کند. پس از دستیابی به مفهوم کلی اشیاء، عقل به صور جنسی یا ذوات عینی می‌رسد. در بالاترین سطح هرم هستی‌شناسی، ذوات جنسی عینی در ذات جنسی اعلی به وحدت می‌رسند. ذات جنسی اعلی صورت جنسی و عینی همه ذوات عینی است که صورتی واحد و بسیط به حساب می‌آید. بالعکس، ارسطو در رساله *مابعدالطبیعه* (۱۹۹۱)، ضمن انکار عالم صور یا عالم مثل، معتقد است که در هر جوهر دو عنصر وجود دارد: ماده و صورت. از این دو عنصر صورت امری کلی است و عقل برای شناخت باید به این صورت جوهری دست یابد. بنابراین، از نظر ارسطو، کلیات از منظر معرفت‌شناختی مستقل از ذهن نیستند؛ ذهن کلیات را در ضمن جزئیات انتزاع می‌کند. از این دیدگاه، ارسطو پیرو واقع‌گرایی معتدل است، چون در باور او کلیات انتزاعات ذهنی هستند که عقل فقط بر آن‌ها لفظی زبانی اطلاق می‌کند. در این گفتار، به بررسی مسأله کلیات و نسبت آن‌ها با زبان در قالب سه جنبش واقع‌گرایی افراطی، واقع‌گرایی معتدل و نام‌گرایی در دوره قرون وسطی متقدم می‌پردازیم.

در دوره قرون وسطی متقدم، بوئیوس از مسأله کلیات سخن به میان می‌آورد. او ابتدا از زبان فرفوربوس در رساله *ایساغوجی* می‌گوید که فرفوربوس فقط به طرح مسأله کلیات پرداخته و پاسخی برای آن نیافته است. به بیان کاپلستون (۱۹۸۵، مجلد ۲، ص ۱۳۷):

[فرفوربوس] بیان نمی‌کند که آیا جنس و نوع جوهرها، بیرونی و عینی‌اند یا فقط به صورت مفاهیم ذهنی هستند؟ آیا مادی هستند یا غیرمادی و یا اینکه آیا آن‌ها مفارق از اشیاء و اعیان محسوس هستند یا نه؟ بر این مبنا، چنین مسائل مهم و متعالی را نمی‌توان در یک مقدمه توضیح داد.

با این اوصاف، بوئتیوس به بررسی مسأله کلیات می‌پردازد و از دشواری آن سخن می‌گوید. در سطور بعدی در این‌باره بیش‌تر صحبت خواهیم کرد. بطور کلی، در تاریخ فلسفه تا قرن دهم میلادی به شیوه‌های زیر با مسأله کلیات برخورد شده است.

۱- کلیات در خارج از ذهن دارای وجود عینی هستند.

۲- کلیات چیزی بیش از کلمات و واژگان زبان نیستند.

۳- کلیات از اشیاء و اعیان خارجی انتزاع می‌شوند.

چنانکه گفته شد، افلاطون در رساله *فایدون* (افلاطون، ۱۳۸۰، ص ۵-۵۰۴) در برخورد با مسأله کلیات شیوه یا روش اول را انتخاب می‌کند. او معتقد است کلیات در خارج از ذهن دارای وجود خارجی هستند. به عبارت دیگر، کلیات دارای واقعیت برون‌ذهنی یا خارج از ذهن هستند. در واقع، کلیات صورت ثابت و ازلی اشیاء و اعیان محسوس این عالمند که در عالم مثل مأوی و سکنی گزیده‌اند. روش دوم چیزی غیر از این می‌گوید. بنابر این روش، کلیات دارای هیچ نوع وجود خارجی یا خارج از ذهن نیستند. این رویکرد سابقه دیرینه دارد. آنتیفون سوفسطایی قائل به چنین نظری است. او وجود مفاهیم خارجی یا کلیات را منکر می‌شد و بر این باور بود «کسی که تنها اشیاء دراز را می‌شناسد، طول را نه به چشم می‌بیند و نه می‌تواند آن را از طریق عقل بشناسد» (گمپرتس، ۱۳۷۵، ص ۴۵۲). با توجه به چنین رویکردی، کلیات و مفاهیم کلی چیزی بیش از کلمات یا واژگان زبانی نیستند. این نگرش، به شرحی که خواهد آمد، در دوره قرون وسطی متقدم دوباره مطرح می‌شود و با عنوان جنبش نام‌گرایی بویسیله اوکام و پیروان او پی‌ریزی می‌گردد.

در نگرش سوم، کلیات بعنوان مفاهیمی معرفی می‌شوند که از جزئیات یا اشیاء و اعیان خارجی انتزاع می‌شوند. عقل در برخورد و مشاهده جزئیات، وجه مشترک آن‌ها را استخراج یا انتزاع می‌کند و کلیات آن‌ها را بر می‌کشد. ارسطو تابع چنین نظری بود. از این نظر، کلیات ریشه در جزئیات دارند و در میان آن‌ها با واقعیت رابطه تطابقی وجود دارد؛ یعنی واقعیت بیرونی با واقعیت ذهنی یا عقلی مطابقت دارد. در قرون وسطی چنین رویکرد رایجی با عنوان واقع‌گرایی معتدل دیده می‌شود. گرچه ارسطو چنین رویکردی اتخاذ می‌کند، اما عموماً رویکرد او با نام «نام‌گرایی» شرح و بسط داده می‌شود. شاید دلیل آن این است که در تحلیل کلیات ابتدا دو اصطلاح «واقع‌گرایی و نام‌گرایی» باب می‌شود. سپس، رویکرد واقع‌گرایی به دو شاخه واقع‌گرایی افراطی و واقع‌گرایی معتدل تقسیم می‌شود. با این تقسیم‌بندی جدید، نام‌گرایی ارسطو را می‌توان به واقع‌گرایی معتدل تعبیر کرد. با این اوصاف، در قرون وسطی می‌توان به سه رویکرد واقع‌گرایی افراطی، واقع‌گرایی معتدل و نام‌گرایی رسید. با این دسته‌بندی جدید، افلاطون پیرو واقع‌گرایی افراطی، ارسطو پیرو واقع‌گرایی معتدل و اوکام پیرو نام‌گرایی است.

البته، گاهی مفهومی کلی در ذهن شکل می‌گیرد که محتوای آن در اشیاء خارج از ذهن دیده نمی‌شود. بوئتیوس بعنوان یک متفکر قرون وسطی متقدم نسبت به این مسأله آگاهی کامل دارد. او به وجود دو روش اشاره می‌کند که در آن‌ها مفاهیم کلی دارای محتوا و مصداق بیرونی نیستند. او ابتدا در این زمینه دو مثال می‌آورد. در مثال اول، بوئتیوس می‌گوید که ذهن می‌تواند تصور «اسب و انسان» را در هم بیامیزد و از آن موجودی به نام «قنطورس» بسازد که هیچ مصداقی در عالم خارج ندارد. قنطورس حیوانی افسانه‌ای است که دارای بالاته انسان و پایین‌تنه اسب است. در مثال دوم، او به تصور و مفهوم خط اشاره می‌کند. برای یک هندسه‌دان خط دارای وجود خارجی نیست. نکته آنجاست که بوئتیوس تصور قنطورس را یک مفهوم یا تصور نادرست می‌داند و تصور خط را مفهوم و تصویری درست می‌داند. او میان دو مفهوم قنطورس و خط تفاوت قائل می‌شود و می‌گوید قنطورس مصداق و محتوایی در عالم خارج از ذهن ندارد، در حالیکه خط در اجسام نمود پیدا می‌کند. به تعبیر کاپلستون (۱۹۸۵، مجلد ۲، ص ۱۳۸):

ما خط را از اجسام جدا می‌کنیم و آن را به حالت انتزاعی در نظر می‌گیریم. ترکیب (مثلاً، در ترکیب اسب و انسان برای ساختن قنطورس) باعث ایجاد یک تصور نادرست می‌شود، در حالیکه در عمل انتزاع تصویری ایجاد می‌شود که درست و صادق است، گرچه چیزی که از طریق انتزاع و جداسازی (مفارق) ایجاد می‌شود، دارای وجودی خارج از ذهن در عالم بیرون نیست.

از این نظر گزاره اول کاذب و گزاره دوم صادق است:

۱- قنطورس وجود دارد.

۲- خط وجود دارد.

اکنون، این سؤال پیش می‌آید که تصورات و مفاهیم جنس و نوع به تصور ترکیبی نزدیک‌ترند یا تصور انتزاعی؟ بنابر نظر ارسطو، تصورات جنس و نوع از طریق انتزاع حاصل می‌شوند. بنابراین، تصورات جنس و نوع به مفهوم انتزاعی خط شباهت دارند. عقل با دیدن انسان‌های فردی و جزئی، شباهت همه آنان را انتزاع می‌کند. از این دیدگاه، جنس و نوع در درون انسان‌های متکثر وجود دارند، ولی جنس و نوع در مقام و جایگاه اندیشه و فکر به کلیات تعلق می‌گیرد. به بیان کاپلستون (همان، ص ۱۳۸)، کلیات «فائمه» به چیزهای محسوس هستند، ولی بدون وجود اجسام درک می‌شوند؛ در عالم خارج، جنس و نوع دارای موضوع واحدی به نام انسان جزئی می‌باشند». از این دیدگاه دو گزاره زیر صادقند:

۳- حسن جنس است.

۴- حسن نوع است.

چون مفاهیم نوع و جنس از انسان‌های فردی متعدد و متنوع انتزاع می‌شوند، شکل دیگر دو گزاره فوق عبارتست از:

۵- انسان‌ها جنس هستند.

۶- انسان‌ها نوع هستند.

در قیاس با خط، جنس و نوع نیز دارای ساختاری انتزاعی هستند که از اجسام و اعیان محسوس به دست آمده‌اند. از این دیدگاه نیز گزاره‌های زیر صادقند:

۷- خط کلی است.

۸- جنس کلی است.

۹- نوع کلی است.

۲. واقع‌گرایی معتدل و مسأله کلیات

واقع‌گرایی معتدل رویکردی فلسفی به مسأله کلیات و نسبت کلیات و مفاهیم کلی با واقعیات عینی و خارجی است. بر اساس واقع‌گرایی معتدل، کلیات در مکانی جدای از جزئیات یا اعیان و اشیاء خارجی قرار ندارند، بلکه کلیات در درون خود جزئیات و در شرایط مکانی و زمانی این جهان قرار دارند. این نظریه با ذات‌گرایی ارسطو نسبت وثیق دارد. بنابر ذات‌گرایی، ارسطو در رساله مقولات (۱۹۹۱) به دو نوع جوهر اشاره می‌کند: جوهر اولیه و جوهر ثانویه. جوهر اولیه ماده هیولانی است که ماده نخستین اشیاء و اعیان خارجی را تشکیل می‌دهد. جوهر ثانویه بر صورت اعیان خارجی دلالت می‌کند. از این دیدگاه، هر جسم دارای ماده و صورت است و از دو عنصر یا اصل به نام ماده و صورت تشکیل شده است. نکته پراهمیت در این مورد آن است که صورت هر جسم در

جایی خارج از آن جسم قرار ندارد، بلکه صورت هر جسم همراه با آن جسم و در درون آن نهفته است. جوهر ثانویه یا صورت هر جسم «عنصری صوری یا ذاتی نوعی است که با مفهوم کلی مطابقت دارد» (کاپلستون، ۱۹۸۵، ج ۱، ص ۳۰۵). ارسطو در نظریه ماده-صورت چنین نگرشی را مطرح می‌کند. از نظر ارسطو، عنصر صوری و نوعی که سازنده ماهیت، طبیعت و ذات یک شیء است در درون شیء قرار دارد و در مقام عنصر اصلی شیء، صورت و کلیت صوری شیء را شکل می‌دهد. از این منظر، ارسطو ذات‌گراست نه تعالی‌گرا. ذات‌گرایی در ارسطو به این معنی است که عنصر صوری یا ذات نوعی در درون خود شیء قرار است، نه بعنوان جوهری مفارق و بیرون از آن. بنابراین، فیلسوف کافی است که برای رسیدن به ذات صوری و کلی اشیاء به اعیان خارجی رجوع کند و از این طریق با بیرون کشیدن ذات و صورت کلی اشیاء به مفهوم کلی اشیاء و اعیان ناآید تا معرفت حقیقی نسبت به اشیاء میسر گردد (مرادیان، ۱۴۰۱، صص، ۷-۱۲۶).

بنابر شرح فوق، واقع‌گرایی معتدل رویکردی هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی به کلیات و مفاهیم کلی است. از نظر هستی‌شناختی، کلیات بعنوان صور نوعی در درون اشیاء و اعیان خارجی قرار دارند و مکان و زمان آن‌ها تابع شرایط مکانی و زمانی اشیاء و اعیان خارجی است. از نظر معرفت‌شناختی نیز برای شناسایی و کسب معرفت نسبت به اشیاء و اعیان خارجی باید به خود اشیاء و اعیان خارجی رجوع کرد و با درک و شناسایی صورت کلی هر جسم تعریف ذاتی آن جسم، که معادل با حقیقت آن است، حاصل می‌آید. در این میان، اسم‌ها یا نام‌هایی که بر اجسام یا مفاهیم کلی اطلاق می‌کنیم، پس از تفکر در مورد اشیاء و اعیان خارجی به وجود می‌آیند. ارسطو در رساله *تحلیلات پسینی* (۱۹۹۱) می‌گوید زبان به دنبال تفکر می‌آید. به عبارت دیگر، در فرآیند تفکر، عقل ابتدا به مشاهده اعیان خارجی می‌پردازد و در آن‌ها نظر می‌کند. سپس، کلیات یا مفاهیم کلی را از درون آن‌ها بیرون می‌کشد. مرحله نهایی فرآیند تفکر با نام‌گذاری اجسام جزئی و کلیات یا مفاهیم کلی به پایان می‌رسد. به تعبیر ارسطو، «مقولات فلسفی جوهر و عرض را می‌توان به تاسی از زبان و تحت تاثیر کلمات آن ردیابی کرد. اما باید به خاطر داشت که زبان پیرو تفکر است و بعنوان وسیله‌ای برای بیان تفکر ساخته می‌شود» (کاپلستون، ۱۹۸۵، مجلد ۱، ص ۲۸۰).

رویکرد واقع‌گرایی معتدل و نسبت هستی‌شناختی و معرفت‌شناختی آن با کلیات و مفاهیم کلی در قرون وسطی مجدداً مطرح و بازنگری می‌شود. به نظر می‌رسد که بوئتیوس به چنین گرایشی تعلق خاطر داشته است. او رساله *ارغنون* ارسطو را به زبان لاتین ترجمه کرد و شرحی بر آن نوشت و همچنین شرحی بر رساله *ایساغوجی* فرفوربوس نوشت و رساله‌هایی در زمینه منطقی به رشته تحریر درآورد. در واقع، او در زمره فیلسوفانی بود که ارسطو را به قرون وسطی معرفی کرد و منطق او را در الهیات یا کلام مسیحی به کار بست. از این روست که او را متفکری انتقال‌دهنده معرفی می‌کنند. استفاده از مقولات ده‌گانه ارسطویی در مباحث کلامی از خدمات او به شمار می‌رود. او در رساله *درباره سه‌گانگی* (۲۰۰۴) در مورد قرینگی ماده و صورت سخن می‌گوید و صورت را بعنوان قرینه و همنشین ماده معرفی می‌کند. این رویکرد شبیه به نظریه ماده-صورت یا ذات‌گرایی ارسطویی است که در ابتدای بحث به آن اشاره شد. در واقع، بوئتیوس نیز معتقد است که صورت یک جوهر، مفارق و جدای از ماده نیست، بلکه صورت در درون جوهر قرار دارد. همچنین، او در رساله *درباره سه‌گانگی* با روش ایجابی ابتدا مقولاتی را بر خداوند حمل می‌کند. سپس، او همان مقولات را از خداوند سلب می‌کند، چون از نظر او خداوند فراتر از مقولات است. در واقع، خداوند مافوق جوهر است. بنابراین، از نظر او، مقوله جوهر و نه مقوله عرض را نمی‌توان به خداوند نسبت داد، مگر آنکه آن‌ها را به صورت متعالی‌تر و فوق بشری بر خداوند اطلاق کنیم. این دیدگاه بسیار شبیه به دیدگاه یوهانس اسکوتوس است. بر همین منوال، او در رساله *تسلای فلسفه* می‌گوید:

بر اساس خطوط فکری ارسطو، طرحی برای کلام مسیحی مطرح کرد که در آن به صورت تلویحی میان کلام مسیحی بعنوان والاترین بخش فلسفه و الهیات جزمی مسیحی تمایز قائل شد؛ الهیات جزمی اصول خود را از وحی می‌گیرد. (کاپلستون، همان، ص ۱۰۳)

توصیف خداوند بعنوان محرک لایتحرک در همین رساله نیز یادآور علت‌های چهارگانه ارسطو است که در آن خداوند بعنوان هم حرکت‌دهنده ساکن و هم علت غایی معرفی می‌شود. در واقع، هدف از بحث حاضر آن است که بگوئیم بوتیوس، بعنوان فیلسوف قرون وسطی به ارسطو نزدیکتر است تا افلاطون و رساله‌های او نشان می‌دهد که او به واقع‌گرایی معتدل نزدیک‌تر است تا واقع‌گرایی افراطی افلاطون که در بخش بعدی درباره آن سخن خواهیم گفت.

۳. واقع‌گرایی افراطی و مسأله زبان

واقع‌گرایی افراطی نقطه مقابل واقع‌گرایی معتدل ارسطویی است. در واقع‌گرایی افراطی، کلیات و مفاهیم کلی بعنوان ذاتی مفارق یا جدای از ذهن در نظر گرفته می‌شوند. به عبارت دیگر، کلیات مستقل از جزئیات یا اعیان و اشیاء خارجی وجود مستقل دارند. البته، میان کلیات و جزئیات رابطه و نسبت وجود دارد؛ کلیات نمونه یا صورت مثالی جزئیات به شمار می‌آیند. بنابراین، جزئیات از کلیات بهره‌مند می‌باشند. به تعبیر دیگر، کلیات بطور هم‌زمان هم مستقل از جزئیات هستند و هم وجه مشترک جزئیات می‌باشند. مثلاً، همه اسب‌های موجود در عالم بیرون، از عنصر کلی «اسبیت» یا «فرسیت» برخوردارند، یا همه انسان‌های روی زمین از عنصر کلی و ذات «ناطقه بودن» بهره‌مندند.

رویکرد واقع‌گرایی افراطی را نخستین بار افلاطون مطرح کرد. افلاطون از کلیات بعنوان صور مثالی یاد می‌کند که در عالم مثال واقع هستند. صور یا کلیات، ثابت و ازلی بوده و جزئیات از روی آن‌ها ساخته می‌شوند. همه صورت‌ها در یک صورت واحد به نام صورت جنسی اعلا به وحدت می‌رسند. افلاطون در رساله جمهوری (۱۳۸۰) به تفصیل درباره کلیات و صور مثالی سخن می‌گوید و آن‌ها را بعنوان وجه مشترک همه اعیان و اشیاء خارجی معرفی می‌کند. بر طبق واقع‌گرایی افراطی، به تعبیر کاپلستون (۱۹۸۵، مجلد ۲، ص ۱۴۰):

مفاهیم جنسی و نوعی با واقعیتی مطابقت دارند که در عالم خارج از ذهن و در اشیاء بیرونی وجود دارد؛ واقعیتی ذاتی و جوهری که وجه مشترک همه جزئیات بیرونی است. بر این اساس، مفهوم انسان یا انسانیت واقعیتی به نام انسانیت یا جوهر طبیعت انسانی را منعکس می‌کند که در عالم خارج به همان شیوه‌ای وجود دارد که در فکر و اندیشه انسان وجود دارد؛ یعنی جوهر واحدی که همه انسان‌ها در آن مشترکند.

در واقع، انسانیت یا جوهر واحد ناطقه وجه مشترک همه انسان‌هاست و همه انسان‌ها بطور یکسان از آن بهره‌مندند. نگرش واقع‌گرایی افراطی در قرون وسطی نیز دارای پیروانی است. بر این اساس، «واقع‌گرایی قرون وسطی معتقد است این مفهوم بیانگر جوهر واحدی است که در خارج از ذهن همه انسان‌ها از آن بهره‌مندند و همه انسان‌ها ظهور و تجلی این جوهر واحد می‌باشند» (همان، ص ۱۴۰). در قرون وسطی این رویکرد به جد دنبال می‌شود. مثلاً، فرد گیسیوس، بعنوان رئیس صومعه سن مارتین در تور، معتقد است «هر نام یا لفظ دارای واقعیت متناظری (مثلاً، تاریکی یا عدم) در عالم خارج می‌باشد» (همان، ص ۱۴۰). یوهانس اسکوتوس اریوگنایی و رمیگیوس اوسری نیز دارای باور و نگرش مشابهی بودند. مثلاً، بر اساس رویکرد واقع‌گرایی افراطی رمیگیوس اوسری، نوع بعنوان جوهر مفارق جنس به حساب می‌آید و کلیاتی مانند انسان، وحدت جوهری تعداد زیادی از اجزاء جزئی هستند. اگر فرض را بر این بگذاریم که «کثرتی از انسان‌های جزئی دارای یک جوهر مشترک هستند که از نظر تعداد واحد و یگانه است، پیامد این جمله آن است که افراد جزئی فقط در اعراض با هم‌دیگر متفاوتند» (همان، ص ۱۴۱). در واقع، از این نظر، تفاوت میان انسان‌ها تفاوتی جوهری و ذاتی نیست، چون همه انسان‌ها از جوهری واحد بهره‌مندند. آنچه باعث تفاوت در انسان‌ها می‌شود، تفاوت در اعراض آنان است. با این اوصاف، از ده مقوله ارسطویی، همه انسان‌ها از نظر مقوله جوهر یکسان هستند، در حالیکه در مقوله دیگر، که همه عرضی هستند، با هم متفاوتند. این موضوع در مورد سایر اجناس و انواع نیز صدق می‌کند. همه حیوانات

نیز در جوهر واحد «حیوانیت» با هم مشترکند. آنچه باعث تفاوت آن‌ها می‌شود، وجود تفاوت‌های عرضی است. البته، این تفسیر از مسأله کلیات مشکلی جدی پیش می‌آورد و آن مشکل این‌همانی جوهری است. با این اوصاف، طبیعی است فرض کنیم که، تفاوتی جوهری میان افلاطون و ارسطو وجود ندارد، بلکه تفاوت میان آنان تفاوتی عرضی است؛ بنابراین، با این پیش‌فرض، افلاطون همان ارسطو است؛ یا درخت نارون همان درخت سپیدار است. با این رویکرد، گزاره‌های زیر صادق هستند، با این فرض که جوهر آن‌ها مشترک و واحد است:

۱۰- افلاطون همان ارسطو است.

۱۱- درخت نارون همان درخت سپیدار است.

در دو گزاره زیر، انسان بعنوان جوهر واحد و مشترک بر افلاطون و ارسطو حمل یا اسناد شده است؛ در واقع، انسان بعنوان جوهر ذاتی مشترک بر هر دو موضوع حمل شده است:

۱۲- افلاطون انسان است.

۱۳- ارسطو انسان است.

ادوی تورنه‌ای دیگر واقع‌گرایی افراطی است که در سال ۱۰۵۰ میلادی در شهر اورلئان فرانسه به دنیا آمد. او در مدرسه‌ای متعلق به صومعه تورنه به تحصیل پرداخت. سپس، به مقام اسقفی کامبره رسید؛ به همین خاطر، به ادوی کامبره‌ای هم شهرت یافت. دیدگاه‌های فلسفی و الهیاتی او نگرش او را نسبت به مسأله کلیات و واقع‌گرایی افراطی نشان می‌دهد. از نظر او،

وقتی کودکی متولد می‌شود، خداوند ویژگی جدیدی از یک جوهر واحد و پیشینی خلق می‌کند نه یک جوهر جدید. به لحاظ منطقی، نتیجه این نوع واقع‌گرایی افراطی وحدت‌گرایی محض است. مثلاً، با در نظر گرفتن مفاهیم جوهر و وجود و بر اساس اصول واقع‌گرایی افراطی، همه اشیاء و اعیان که لفظ جوهر بر آن‌ها اطلاق می‌شود، حالات یا وجوه یک جوهر واحدند؛ یا به صورت کلی‌تری، همه موجودات حالات یا وجوه یک وجود یا هستی واحد هستند. (همان، ص ۱۴۱)

افکار فلسفی ادوی تورنه‌ای نیز مسأله این‌همانی جزئیات را پیش می‌آورد؛ این‌همانی موجودات در دو مثال فوق در مورد فلسفه ادوی نیز صدق می‌کند. نکته قابل‌تأمل درباره واقع‌گرایی افراطی ادوی تورنه‌ای ملاحظاتی الهیاتی اوست. به بیان کاپلستون (همان، ص ۱۴۱)، ادوی تورنه‌ای از واقع‌گرایی افراطی برای شرح و تعیین انتقال گناه نخستین بهره می‌جوید. چنانکه مطرح می‌شود، این مسأله از دو جنبه چالش‌برانگیز است. اگر برداشت و فهم ما از گناه نخستین ذکر این گزاره مثبت باشد که نفس انسان با گناه نخستین به گناه آلوده شده است، دو حالت زیر قابل تصور است:

۱۴- هر بار که کودکی متولد می‌شود، خداوند جوهر انسانی جدیدی از عدم خلق می‌کند.

۱۵- خداوند خالق نفس جزئی یا فردی نیست.

بنابر گزاره چهاردهم، خداوند جواهر متعدد آفریده است. این مسأله با وحدانیت خداوند ناسازگار است و خداوند را دچار کثرت و چندگانگی می‌کند. پیامد دیگر این گزاره آن است که خداوند مسئول و عامل گناه نخستین است، با وجود اینکه این تفسیر از گناه نخستین مشکل این‌همانی جواهر جزئی را مرتفع می‌کند. با اتخاذ این رویکرد، «افلاطون همان ارسطو نیست» یا «درخت نارون با درخت سپیدار یکی نیست»؛ گزاره پانزدهم ارثی‌انگاری نفس را در ذهن متبادر می‌کند، به این معنی که نفس هر کودک از طریق والدین به کودک می‌رسد. ادوی تورنه‌ای تابع نظر دوم است. او معتقد است «طبیعت انسانی یا جوهر حضرت آدم با گناه نخستین

آلوده شد و به نسل‌های دیگر منتقل شد؛ هم‌چنین، چیزی که خداوند می‌آفریند، فقط ویژگی جدیدی از یک جوهر واحدی است که وجودی پیشینی دارد» (همان، ص ۱۴۱).

پیش از پرداختن به مسأله کلیات از دیدگاه سایر واقع‌گرایان افراطی، ذکر این نکته ضروری است که در قرن یازدهم میلادی متفکرانی دیگر پا به عرصه ظهور گذاشتند که میانه خوبی با منطق، هنرهای آزاد و دیالکتیک نداشتند. برخی از این اندیشمندان عبارتند از قدیس پتروس دامیانوس، گراروس چانادی و اسقف اعظم لانفرانک. قدیس پتروس دامیانوس در سال ۱۰۰۷ میلادی در راوانای ایتالیا به دنیا آمد و در سال ۱۰۷۲ میلادی در فائزای ایتالیا درگذشت. او میانه خوبی با هنرهای آزاد نداشت و معتقد بود هنرهای آزاد فایده‌ای برای الهیات مسیحی ندارند. هم‌چنین، او میلی به دیالکتیک نداشت و از نظر او «دیالکتیک مانند هنرهای آزاد نسبتی با خداوند و رستگاری نفس نداشت» (همان، ص ۱۴۵). از این نظر، فلسفه کنیز الهیات شد و از مقام و منزلتی نزد او برخوردار نبود. گراروس چانادی نیز ایده‌های مشابهی مطرح کرد. او اهل ونیز بود و به اسقفی چاناد در مجارستان نائل شد؛ وی در سال ۱۰۴۶ میلادی از دنیا رفت. او نیز «بر برتری و رجحان حکمت رسولان بر حکمت افلاطون و ارسطو تأکید می‌کرد و معتقد بود دیالکتیک باید کنیز الهیات باشد» (همان، ص ۱۴۶). در این میان، اسقف اعظم لانفرانک عقاید ملایم‌تری داشت. او در سال ۱۰۱۰ میلادی در شهر پاویا در ایتالیا به دنیا آمد و در سال ۱۰۸۹ میلادی در مقام اسقف اعظم کانتبری از دنیا رفت. از نظر او، «این دیالکتیک نیست که باید تخطئه شود، بلکه سوء استفاده از آن را باید تخطئه کرد» (همان، ص ۱۴۶). گرچه مخالفت متفکران فوق با فلسفه و شاخه‌های آن مانند منطق، هنرهای آزاد و دیالکتیک مسأله کلیات را به حاشیه برد، اما جدل و منازعه آبلار با گیوم شامپویی بحث از کلیات را دوباره زنده کرد.

گیوم شامپویی در سال ۱۰۷۰ میلادی در شامپو فرانسه به دنیا آمد؛ در پاریس و لان به تحصیل پرداخت. او از شاگردان راسکلینوس در کامپین بود؛ البته، پیرو اندیشه‌های نام‌گرایانه راسکلینوس نشد و راه واقع‌گرایی افراطی را پیمود. در مدرسه صومعه پاریس به ترویج و تدریس نظریه واقع‌گرایی افراطی پرداخت. آبلار در سخنرانی‌های او در پاریس شرکت کرد و از این طریق آراء و اندیشه‌های گیوم شامپویی را به دیگران انتقال داد. بنابر نظریه واقع‌گرایی شامپویی، «یک طبیعت ذاتی یکسان به صورت تام و تمام و همیشه در هر یک از مصادیق جزئی یا جزئیات نوع خاص وجود دارد، با این پیامد و نتیجه ضروری که اعضای منفرد و جزئی متعلق به یک نوع خاص به صورت عَرَضی، نه جوهری، با هم متفاوتند» (همان، ص ۱۴۷). آبلار به شرح دیدگاه گیوم شامپویی می‌پردازد و می‌گوید، اگر جوهر یکسانی در سقراط و افلاطون وجود داشته باشد و تفاوت افلاطون و سقراط در اعراض آنان نهفته باشد نه در جوهر یا ذات آنان، مانند آنچه قبلاً در بحث از واقع‌گرایی افراطی رمیگیوس اوسری ذکر کردیم، دیدگاه گیوم شامپویی مسأله این‌همانی جواهر یا ذوات جزئی مانند سقراط، افلاطون و ارسطو یا درخت نارون و درخت سپیدار را پیش می‌آورد. بنابراین، مانند آنچه در دیدگاه رمیگیوس اوسری دیدیم، گزاره‌های زیر به لحاظ جوهری یا ذاتی این‌همان یا یکسان بوده و در عین حال صادقند:

۱۶- افلاطون همان سقراط است.

۱۷- درخت نارون همان درخت سپیدار است.

۱۸- سقراط و افلاطون انسان هستند.

به بیان کاپلستون (همان، ص ۱۴۷):

[اگر] نوع انسان از نظر جوهری، و در نتیجه به صورت کلی، در هر دوی سقراط و افلاطون بطور هم‌زمان وجود داشته باشد، پس سقراط می‌بایست تمامی افلاطون باشد و سقراط باید در یک زمان واحد در دو مکان حضور داشته باشد.

نقدهایی از این قبیل باعث شد گیوم شامپویی نظریه این‌همانی جواهر یا ذوات متعدد را کنار بگذارد و نظریه بی‌تفاوتی جواهر را جانشین آن کند. آبلار، مثل همیشه، این نظریه را نیز به باد انتقاد گرفت و از آن بعنوان یک فریب یاد کرد. از نظر آبلار، نظریه

بی‌تفاوتی جواهر شامپویی می‌گوید «دو عضو از یک نوع خاص با هم این‌همان هستند، البته، نه به‌صورت جوهری و ذاتی، بلکه به‌صورت متفاوت» (همان، ص ۱۴۷). از این نظر، دو گزاره زیر صادقند:

۱۹- سقراط و افلاطون این‌همان نیستند.

۲۰- سقراط و افلاطون متفاوت نیستند.

با وجود مخالفت‌های شدید آبالر با این نظریه، گیوم شامپویی در رساله جملات به شرح نظریه بی‌تفاوتی جواهر یا ذوات و شباهت آنان پرداخت و گفت:

دو کلمه «یک» و «یکسان» از دو نظر با هم متفاوت‌اند؛ یکی از حیث بی‌تفاوتی و دیگری از نظر این‌همانی در جواهر یا ذوات؛ در ادامه می‌گوید پتروس و پولس بطور مشابهی انسانند یا از جوهر انسانیت بهره‌مندند، به این معنی که هم پتروس و هم پولس جواهری ناطقند؛ همانطور که پتروس میراست، پولس نیز بطور مشابهی میراست و مانند این‌ها. این در حالی است که انسانیت آنان یکسان نیست، به این معنی که ذات یا طبیعت آنان از نظر تعدد یکسان نیست، اما در هر صورت شبیه به همند، چون هر دو انسانند. (همان، ص ۱۴۷)

با این اوصاف، گزاره‌های زیر صادقند:

۲۱- سقراط و افلاطون از نظر جوهر این‌همان نیستند.

۲۲- پتروس و پولس از نظر تعدد این‌همان نیستند.

۲۳- سقراط، افلاطون، پتروس و پولس انسانند.

در پایان، باید یادآور شد که گیوم شامپویی به‌صورت دیگری نظریه بی‌تفاوتی یا شباهت را به سه شخص یا اقنوم سه‌گانه تعمیم می‌دهد که با رویکرد واقع‌گرایی افراطی در تضاد آشکار است. او در این‌باره می‌گوید «این نوع وحدت بر ذات الهی اطلاق نمی‌شود، در حالیکه به این حقیقت اشاره می‌کند که ذات الهی در هر یک از سه شخص الهی یکسان و این همان است» (همان، ص ۱۴۷). بنابراین، گزاره‌های زیر با جملات بالا در تضادند، گرچه این گزاره‌ها همه صادقند:

۲۴- پدر همان پسر است.

۲۵- پدر همان روح‌القدس است.

۲۶- پسر همان روح‌القدس است.

۴. مخالفان واقع‌گرایی افراطی و مسأله نام‌گرایی

واقع‌گرایان افراطی در قرون وسطی متقدم معتقد بودند میان اندیشه و واقعیت فراذهنی یا بیرونی رابطه یک‌به‌یک و تناظر دقیق وجود دارد. از این نظر، واقعیات بیرونی و مفاهیم کلی از الگوی واحدی بنام جوهر واحد پیروی می‌کنند. بالعکس، مخالفین واقع‌گرایی افراطی یا نام‌گرایان دیدگاهی کاملاً متفاوت دارند. از نظر آنان، تنها چیزی که دارای وجود خارجی است جزئیات یا اشیاء و اعیان خارجی و عینی است و کلیات صرفاً الفاظ و کلماتی هستند که بر جزئیات اطلاق می‌شود. اکنون، به شرح دیدگاه‌های مخالفین واقع‌گرایی افراطی می‌پردازیم.

اریک اوسری، یا همان هیریکوس در میان متفکران فرانسوی، مخالف دیدگاه واقع‌گرایی افراطی است. او در شهر اُوسر فرانسه در سال ۸۴۱ میلادی به دنیا آمد. او الهی‌دان و وابسته به فرقه بنکدیکت مقدس بود و زندگی خود را صرف صومعه قدیس ژرمانوس اوسری کرد که در قرن چهارم میلادی می‌زیست. اریک اوسری زندگی زاهدانه‌ای داشت. عاقبت در سال ۸۷۶ میلادی درگذشت. با رویکردی خلاف واقع‌گرایی افراطی می‌گوید سیاهی و سفیدی در عالم خارج از ذهن وجود ندارند، چون سیاهی و سفیدی را در عالم بیرون نمی‌توان نشان داد. سیاهی و سفیدی فقط در اشیاء و اعیانی خارجی سیاه‌رنگ و سفیدرنگ وجود دارد. به عبارت دیگر، «نام‌های کلی دارای اشیاء و اعیان کلی متناظر با آن‌ها نیستند» (همان، ص ۱۴۲). از نظر اریک اوسری، مفاهیم کلی اموری ذهنی هستند. او معتقد است ذهن از اشیاء و اعیان خارجی و جزئی متعدد به تصور کلی «نوع» دست می‌یابد. مثلاً، ذهن با مشاهده و نظر افکندن بر تعدادی از انواع موجودات فردی و جزئی به مفهوم کلی بالاتری به نام «جنس» نائل می‌شود. ذهن در بالاترین مرحله، مفهوم کلی «جوهر» یا «اوسیا» را از اجناس مختلف انتزاع می‌کند. بنابراین، حرکت ذهن از اشیاء و اعیان خارجی به سمت نوع و سپس از نوع به سوی جنس است. در مرحله پایانی، ذهن از اجناس کلی به جوهر دست می‌یابد. البته، این دیدگاه دارای ابعاد روان‌شناختی است.

بر طبق دیدگاه روان‌شناختی اریک اوسری، ذهن انسان توانایی مشاهده و توجه به همه اعیان و اشیاء خارجی را ندارد. لذا، ذهن با نظر افکندن بر تعداد محدودی از آن‌ها به ترتیب به مفاهیم کلی نوع، جنس و جوهر دست می‌یابد. بدیهی است دیدگاه اریک اوسری با دیدگاه نام‌گرایان بعد از خود و نام‌گرایان معاصر شباهت بسیار دارد. دلیل این شباهت آن است که اریک اوسری می‌گوید مفاهیم کلی یا کلمات هیچ مصداقی در عالم بیرون ندارند؛ تنها وجه یا حالت محسوس و ملموس آن‌ها الفاظ یا کلماتی است که انسان بر آن‌ها اطلاق می‌کند.

روسکلینوس دیگر متفکری است که دارای دیدگاه نام‌گرایانه و خلاف واقع‌گرایی افراطی است. او در سال ۱۰۵۰ میلادی در کامپین فرانسه به دنیا آمد. ابتدا، در سواسون و رینس به تحصیل پرداخت و سپس در کامپین، لوش، بزانیسیون و تور به آموزش پرداخت. او در سال ۱۱۲۰ میلادی از دنیا رفت. بجز نامه‌ای به آبلار، نوشته‌ای از او در دسترس نیست. البته، از طریق آثار و رساله‌های آنسلم، آبلار، یوهانس اسکوتوس اریوگنا و جان او سالزبری می‌توان دیدگاه‌های فلسفی او را احیا کرد. از نظر این متفکران، روسکلینوس مخالف واقع‌گرایی افراطی است. قدیس آنسلم درباره او می‌گوید:

روسکلینوس معتقد است مفهوم کلی صرفاً یک لفظ یا کلمه است؛ بر این اساس، قدیس آنسلم او را در زمره بدعت‌گذاران معاصر در دیالکتیک به شمار می‌آورد. آنسلم در ادامه می‌گوید این افراد چنین می‌پندارند که رنگ چیزی جز جسم و عقل انسان چیزی جز نفس نیست و خطای اصلی بدعت‌گذاران دیالکتیکی آن است که عقل خود را چنان درگیر خیال می‌کند که نمی‌تواند خود را از قید و بند تصورات آزاد کرده تا توان عقلی خود را صرف تأمل درباره معقولات انتزاعی کنند. (همان، ص ۱۴۳)

آبلار نیز نظر مشابهی در مورد روسکلینوس مطرح می‌کند. آبلار در رساله‌اش درباره تقسام تعریف و در نامه‌ای که درباره روسکلینوس به اسقف پاریس نوشت چنین می‌گوید:

از نظر روسکلینوس، یک جزء صرفاً یک کلمه است، به این معنی که وقتی می‌گوییم یک جوهر از اجزاء تشکیل شده است، تصور امر کلی که متشکل از اجزاء می‌باشد، صرفاً یک کلمه است، به این دلیل که واقعیت عینی از کثراتی از اشیاء و جواهر فردی یا جزئی شکل گرفته است. (همان، ص ۱۴۴)

با توجه به عبارات فوق، نسبت میان اجزاء و کل را می‌توان به مفاهیم «نوع» و «جنس» تعمیم داد. تعبیر جان او سالزبری از طرح نسبت میان اجزاء با کل نزد روسکلینوس در همین راستا صورت می‌گیرد. او معتقد است روسکلینوس مفاهیم کلی نوع و جنس را نیز بعنوان کلمه معرفی می‌کند؛ یعنی کلیاتی مانند نوع و جنس صرفاً کلمه هستند و هیچ مصداقی در عالم خارج از ذهن ندارند.

بنابراین، تردیدی باقی نمی‌ماند که روسکلینوس «یک ضدواقع‌گرایی قسم خورده است» (همان، ص ۱۴۵). او حتی توانست مواضع ضدواقع‌گرایی خود را به شاگردان خود مانند آبلار انتقال دهد و آنان را تابع خود گرداند.

آبلار در سال ۱۰۷۹ میلادی در پاله و در نزدیکی نانت فرانسه به دنیا آمد. او نزد روسکلینوس و گیوم شامپویی به فراگیری دیالکتیک پرداخت. سپس، به الهیات روی آورد. در الهیات از محضر آنسلم لانی بهره فراوان برد. او در این مدت، مدارس زیادی در صومعه‌های مختلف تأسیس کرد و به تدریس الهیات در آن‌ها پرداخت و متفکران بزرگی نظیر جان او سالزبری را به دنیای فلسفه و الهیات معرفی و هدیه کرد. چنان به نگرش‌های ارسطویی پایبند بود که به مشائی پاله‌ای شهرت یافت و در سال ۱۱۴۱ به بدعت‌گذاری محکوم شد؛ عاقبت، در سال ۱۱۴۲ در کلونی به عزلت‌نشینی پناه برد و در همان سال از دنیا رفت.

آبلار نظریه واقع‌گرایی افراطی را که از قرون وسطی متقدم سایه‌اش بر تفکر فلسفی سنگینی می‌کرد نپذیرفت. او به تأسی از بوئتیوس، تعریفی ارسطویی از کلیات ارائه کرد که طبق آن اسم یا نام بعنوان محمول واقع می‌شود نه اشیاء و اعیان خارجی. البته، این نگرش یادآور نام‌گرایی روسکلینوس است، که استاد آبلار بود؛ اما دسته‌بندی او از کلمات و کلیات دیدگاه او را به واقع‌گرایی معتدل نزدیک‌تر می‌کند، گرچه همواره مخالف واقع‌گرایی افراطی بود. او کلمات را به کلمات کلی و کلمات جزئی تقسیم کرد و معتقد بود «واقعیتی وجود دارد که متناظر با کلمات جزئی است و واقعیت در این مورد شیء جزئی است». (همان، ص ۱۵۰).

آبلار در یک تقسیم‌بندی دیگر میان لفظ و معنی کلمه تمایز برقرار می‌کند و آن را به مسأله کلیات نسبت می‌دهد. آبلار در رساله منطبق به درخواست دوستان می‌گوید کلیات از جنس معنی هستند نه لفظ. نظر آبلار درباره لفظ و معنی به شرح زیر است:

لفظ بعنوان یک موجود فیزیکی بر کلمه دلالت می‌کند؛ یعنی یک چیز نمی‌تواند محمول چیز دیگری واقع شود، در حالیکه معنی با توجه به نسبت آن با محتوای منطقی بر کلمه دلالت می‌کند؛ و این چیزی است که محمول واقع می‌شود. (همان، ص ۱۵۰)

بنابراین، چیزی که محمول واقع می‌شود معنی یا محتوای منطقی لفظ است نه خود لفظ. به عبارت دیگر، لفظ محمول واقع نمی‌شود، بلکه معنی و محتوای منطقی لفظ است که محمول واقع می‌شود. در مجموع، نه شیء خارجی و منفرد و نه لفظ هیچ کدام محمول واقع نمی‌شوند.

برای درک بیشتر محتوای منطقی الفاظ باید به دسته‌بندی دیگری از کلیات آبلار توجه کنیم. آبلار کلیات را به کلیات عقلی یا معقولات و کلیات اسمی تقسیم می‌کند. در این تقسیم‌بندی، محتوای منطقی با کلی معقول یکی است و کلی معقول همان مفهوم کلی است. از این نظر، محتوای منطقی، کلی معقول و مفهوم کلی در قالب کلی اسمی بیان می‌شوند و ظهور و بروز زبانی می‌رسد. اکنون، سؤالی که مطرح می‌شود آن است که چگونه محتوای منطقی به دست می‌آید و نسبت آن با کلی اسمی چیست؟ آبلار معتقد است:

ذهن از طریق مفاهیم کلی تصویری مشترک و مبهم از اشیاء مختلف دریافت و ادراک می‌کند. وقتی کلمه انسان را می‌شنوم، تصویری خاص در ذهنم به وجود می‌آید که بنحوی با انسان‌های جزئی نسبت دارد و در همه انسان‌ها مشترک است، در حالیکه اختصاص به هیچ یک از آنان ندارد. (همان، ص ۱۵۰)

از نظر آبلار، مفاهیم کلی وجود خارجی ندارند؛ فقط تصاویر مبهم، چه به صورت نوعی و چه به صورت جنسی، دارای وجود خارجی هستند و تفاوت میان آن‌ها در میزان ابهام و عدم تمایز آن‌هاست. او میان تصاویر مبهم و مفاهیم کلی نیز نسبت خاصی برقرار می‌کند. او معتقد است مفاهیم کلی از طریق انتزاع به دست می‌آیند و از این طریق:

چیزی که در درون شیء است را به دست می‌آوریم، گرچه نمی‌توان آن‌ها را چنانکه در درون شیء است دریافت کنیم؛ چون وقتی که انسان خاصی را در قالب جوهر یا جسمی خاص ملاحظه می‌کنیم، نه در هیبت حیوان، انسان یا دستورشناس، بدیهی است من

چیزی بجز آنچه در آن جوهر یا جسم خاص است را درک نمی‌کنم؛ از طرف دیگر، همه ویژگی‌های آن جوهر یا جسم خاص را درک نمی‌کنیم. (همان، ص ۱۵۰)

فرآیند انتزاع با مفهوم ابهام نیز نسبت دارد. در باور آبلار، انتزاع جوهر یا جسم را از هر نوع فردیت آزاد و رها می‌سازد، بنحوی که میان جوهر و جسم با اجزاء منفرد یا جزئیات خارجی نسبتی نمی‌توان یافت. البته، چیزی که از جزئیات انتزاع می‌شود را می‌توان بر همه انسان‌های جزئی و منفرد حمل کرد. به تعبیر کاپلستون (همان، ص ۱۵۱)، «چیزی که در مفاهیم نوعی و جنسی دریافت می‌شود، در درون اشیاء و اعیان خارجی، یعنی در اشیاء منفرد و جزئی، چنانکه دریافت می‌شوند، قرار دارد». از این حیث، کلیات نه کاملاً ذهنی بوده و نه کاملاً لفظی هستند. این رویکرد، آبلار را به سمت و سوی واقع‌گرایی معتدل می‌کشاند و از واقع‌گرایی افراطی و نام‌گرایی مطلق دور می‌کند. در واقع، آبلار میان نظم منطقی و نظم موجود در واقعیت بیرونی نسبت یا رابطه برقرار می‌کند. وقتی آبلار می‌گوید «کلی یا نام است یا معنی، منظورش این است که وحدت منطقی مفهوم کلی فقط بر محمول اثر می‌گذارد؛ یعنی محمول اسم یا نام است نه شیء یا موجود جزئی و منفرد» (همان، ص ۱۵۱). البته، آبلار در مباحث دینی موضعی متفاوت اتخاذ می‌کند. او در رساله‌های الهیات مسیحی و الهیات می‌گوید مثل نوعی یا مثل الهی نوعی و جنسی در ذهن یا عقل خداوند جای دارند. آبلار میان مثل الهی و خداوند این‌همانی ایجاد می‌کند. این موضع یادآور نگرش افلاطونی و نوافلاطونی آبلار است که طبق آن مثل در عقل یا ذهن الهی جای دارند. یونانیان به عقل و ذهن الهی نوس می‌گویند. از این حیث، مثل الهی در نوس سکنی دارند (مکی‌یان، ۱۹۳۰).

واقع‌گرایی معتدل در قرن دوازدهم میلادی و پس از آبلار بوسیله گیلبرتوس پورتانوس، جان او سالزبری و اوگ سن ویکتوری تداوم پیدا یافت. گیلبرتوس پورتانوس یا ژیلبر دو پوره در سال ۱۰۷۶ میلادی در پواتیه فرانسه به دنیا آمد. او از شاگردان برنار شارتری بود و بیش از دوازده سال در مدرسه شارتری به آموزش پرداخت. البته، با وجود جو قالب واقع‌گرایی افراطی در مدرسه شارتری، به واقع‌گرایی معتدل روی آورد. واقع‌گرایی معتدل در مدرسه سن ویکتور آموزش داده می‌شد. او در سال ۱۱۴۲ میلادی به اسقفی پواتیه منصوب شد و در سال ۱۱۵۴ میلادی از دنیا رفت.

دیدگاه او درباره مسأله کلیات در تقسیم‌بندی او از ذات یا جوهر نهفته است. البته، نظریه او درباره اصول انتزاع و مقایسه نیز شباهت زیادی با نظریه واقع‌گرایی آبلار دارد. گیلبرتوس پورتانوس ذات را به جوهر فردی و صور جوهری یا ذاتی تقسیم کرد. جوهر فردی اعراض اشیاء و اعیان خارجی را دربرمی‌گیرد، در حالیکه جوهر ذاتی در اشیاء و اعیانی که در یک نوع یا جنس قرار می‌گیرند مشترک است. او مانند آبلار معتقد است:

وقتی ذهن به تفکر درباره صور ذاتی موجود در اشیاء و اعیان خارجی می‌پردازد، صور ذاتی را از ماده‌ای که آن‌ها در آن تجسم یا عینیت یافته‌اند انتزاع می‌کند و آن‌ها را بطور مستقل از طریق عمل انتزاع ملاحظه می‌کند؛ ذهن سپس به نوع و جنس بعنوان ذوات، نه بعنوان اشیاء و اعیان جوهری موجود، توجه می‌کند. مثلاً، جنس صرفاً مجموعه‌ای از ذواتی است که از طریق مقایسه اشیاء و اعیانی که با هم شباهت دارند به دست می‌آید، گرچه این اشیاء از نظر نوع متفاوتند. منظور او از این جمله آن است که تصور نوع از طریق مقایسه تعینات یا صور اشیاء و اعیان فردی مشابه و گردآوری آن‌ها در یک تصور واحد پدید می‌آید، اما آن‌ها دارای تعینات و صور ذاتی مشترکی می‌باشند، مانند اسب و سگ که از نظر جوهر ذاتی حیوانیت با هم مشترکند. (همان، ص ۱۵۲)

در واقع، تمایز میان جوهر فردی و جوهر مشترک او را به واقع‌گرایی معتدل نزدیک می‌کند. از این نظر، همه انسان‌ها از نظر جوهر فردی متفاوتند، اما از نظر جوهر ذاتی یکسان هستند.

گیلبرتوس پورتانوس تمایز میان جوهر فردی و جوهر مشترک یا ذاتی را به تثلیث مقدس نیز اعمال می‌کند. او در این باره می‌گوید پدر، پسر و روح‌القدس جواهر فردی متفاوتی می‌باشند. به همین خاطر، قدیس برنار، استاد او و رئیس مدرسه شارتر، پورتانوس را به

بدعت‌گذاری و کفرگویی متهم کرد؛ شورای ژنس او در سال ۱۱۴۸ میلادی محکوم کرد؛ او مجبور شد نظرش را در این مورد تغییر دهد، چون دیدگاه او در مورد پدر، پسر و روح‌القدس بعنوان سه جواهر فردی متفاوت وحدانیت و یگانگی خداوند را خدشه‌دار می‌کرد. جان او سالزبری نیز عقاید و دیدگاه‌هایی شبیه به گیلبرتوس پورتانوس داشت و به استمرار جنبش واقع‌گرایی معتدل کمک فراوانی کرد. او در سال ۱۱۱۵ میلادی در سالزبری انگلستان به دنیا آمد. در سال ۱۱۳۶ میلادی به پاریس رفت و از دروس و مباحث متفکرانی مانند آبلار و گیلبرتوس پورتانوس بهره‌مند شد؛ سپس، منشی اسقف اعظم کانتربری شد و در سال ۱۱۷۶ میلادی به اسقفی شارتر نائل گردید؛ در سال ۱۱۸۰ میلادی در شارتر فرانسه درگذشت.

او معتقد بود مسأله کلیات وقت و انرژی متفکران زیادی را صرف خود کرده است. در باور او، اگر قیصرهای روم آن قدر وقت و انرژی صرف جهان‌گشایی می‌کردند می‌توانستند همه عالم را زیر سیطره خود درآورند. به همین دلیل، کلیات برای او از دسته امور بدیهی به حساب می‌آمد. لذا، می‌گفت «کسی که به دنبال جنس و نوع در خارج از اشیاء محسوس است وقت خود را تلف می‌کند» (همان، ص ۱۵۳). او مانند گیلبرتوس پورتانوس از اصل انتزاع و اصل مقایسه در حصول کلیات استفاده کرد. در این راه، او پیرو ارسطوست تا افلاطون. در واقع، او مانند آبلار و گیلبرتوس پورتانوس راه واقع‌گرایی معتدل را دنبال کرد و با واقع‌گرایی افراطی افلاطون و واقع‌گرایی افراطی قرون وسطی متقدم میانه‌ای نداشت. از این نظر، افکار او منعکس‌کننده آراء و اندیشه‌های ارسطو در رساله‌های *جدل* (۱۹۹۱)، *ارغنون* (۱۴۰۰) و موضوعاتی مانند *منطق* و *دیالکتیک* است که مورد توجه جان او سالزبری بود و آن‌ها را به خوبی خوانده بود. او آثار افلاطون را نیز خوانده بود، اما به ترویج و اشاعه واقع‌گرایی معتدل پرداخت و در شرح مسأله کلیات از آن‌ها بهره گرفت. از نظر او:

جنس و نوع شیء نیستند، بلکه صور اشیاء و اعیانی هستند که ذهن با مقایسه شباهت میان اشیاء و اعیان خارجی آن‌ها را انتزاع می‌کند و به صورت مفاهیم کلی به وحدت می‌رساند. مفاهیم کلی یا جنس و نوع ساختارهای ذهنی انتزاعی یا تجربی هستند، چون در واقعیات خارجی بعنوان کلیات وجودی خارجی ندارند. چنین ساختارهای ذهنی از طریق مقایسه اشیاء و اعیان خارجی و انتزاع آن‌ها از اشیاء خارجی به دست می‌آیند، بنحوی که مفاهیم کلی فاقد مبنی و مرجع عینی نیستند. (همان، ص ۱۵۳)

در واقع، مفاهیم کلی دارای مرجع خارجی هستند و مرجع آن‌ها همان اشیاء و اعیان خارجی و بیرون از ذهن است. این رویکرد ما را به این نتیجه سوق می‌دهد که جان او سالزبری را یک واقع‌گرای معتدل بدانیم و بنامیم.

دیدگاه‌های مشابهی را می‌توان در اوگ سن ویکتوری پیدا کرد. او نیز مانند آبلار، گیلبرتوس پورتانوس و جان اوسالزبری به واقع‌گرایی معتدل تمایل داشت و در رساله‌های خود از اصول انتزاع و مقایسه سخن گفت. او بطور شفاف اصل انتزاع را در سه حوزه ریاضیات، فیزیک و فلسفه به کار بست. از نظر او، ریاضی‌دان مفاهیم خط و سطح را از اشیاء و اعیان خارجی و منفرد انتزاع می‌کند. در فیزیک و دیالکتیک نیز:

فیزیکدان خواص چهار عنصر را در حالت انتزاع در نظر می‌گیرد، گرچه این چهار عنصر در واقعیت عینی فقط به صورت ترکیبات مختلف و متنوع وجود دارند. به همین روش، اهل دیالکتیک صور اشیاء و اعیان خارجی را بطور مستقل و از طریق عمل انتزاع و به صورت یک مفهوم واحد در نظر می‌گیرد، گرچه صور اشیاء محسوس در واقعیات عینی نه جدای از ماده و نه به صورت کلیات وجود دارند. (همان، ص ۱۵۳)

از این نظر نیز، ذهن صور کلی یا مفاهیم کلی را از درون اشیاء خارجی و محسوس و بر مبنای شباهت میان آن‌ها بیرون کشیده و انتزاع می‌کند. این نگرش بیانگر واقع‌گرایی معتدل است.

نتیجه‌گیری

بررسی مسئله کلیات در قرون وسطی نشان می‌دهد که مباحث مرتبط با واقع‌گرایی افراطی، واقع‌گرایی معتدل و نام‌گرایی علاوه بر بار هستی‌شناسی و معرفت‌شناختی، نسبت وثیقی با مسأله زبان دارد. در واقع‌گرایی افراطی، که بازمانده تفکر افلاطونی است، زبان بر ذوات صور مثالی و مستقل از جهان مادی دلالت دارد. از این منظر، معرفت انسان با دستیابی به مفاهیم کلی حاصل می‌شود، زیرا این مفاهیم عیناً متناظر با ساختار واقعی موجودات‌اند. اما همین نگرش در قرون وسطی با الهیات مسیحی عجین شد و زبان وسیله بازنمایی کلیات مثالی بدل گردید. در نقطه مقابل، نام‌گرایی چون اریک اوسری و روسکلینوس هرگونه وجود مستقل برای کلیات را انکار کردند و معرفت را به سطح ذهن و زبان تقلیل دادند. از نظر آنان، مفهوم کلی برگرفته از واقعیت خارجی و فیزیکی است نه واقعیت کلی یا کلیات مثالی. آبلار، نقطه عطف این جنبش است. او با تفکیک لفظ از معنی، و تقسیم کلیات به کلیات اسمی و کلیات معقول، نشان داد که زبان فقط مفاهیم کلی ذهن را صورت‌بندی می‌کند. او نشان داد که ذهن از طریق فرایند انتزاع و مقایسه، تصویر یا محتوای مشترکی از اشیا پدید می‌آورد که در قالب لفظ بیان می‌شود. بدین ترتیب، زبان نه کاملاً وابسته به جهان است و نه مستقل از آن؛ بلکه حلقه ارتباط ذهن و واقعیت است. این دیدگاه زمینه‌ساز تأسیس واقع‌گرایی معتدل شد؛ دیدگاهی که در گیلبرتوس پورتانوس، جان او سالزبری و اوگ سن‌ویکتوری نیز مشهود است.

منابع

- ارسطو. (۱۴۰۰). منطق ارسطو: ارگانون. ترجمه میرشمس‌الدین ادیب سلطانی. تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- ارسطو. (۱۴۰۰). درباره عبارت. در منطق ارسطو: ارگانون. ترجمه میرشمس‌الدین ادیب سلطانی. تهران: مؤسسه انتشارات نگاه.
- ارسطو. (۱۳۹۸). فن شعر. ترجمه عبدالحسین زرین‌کوب. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات امیرکبیر.
- افلاطون. (۱۳۸۰). جمهوریت: دوره کامل آثار افلاطون. ترجمه محمد حسن لطفی. تهران: انتشارات خوارزمی.
- افلاطون. (۱۳۸۰). فایدون: دوره کامل آثار افلاطون. ترجمه محمد حسن لطفی. تهران: انتشارات خوارزمی.
- افلاطون. (۱۳۸۰). تیمائوس: دوره کامل آثار افلاطون. ترجمه محمد حسن لطفی. تهران: انتشارات خوارزمی.
- ژیلسون، اتین. (۱۳۷۰). روح فلسفه در قرون وسطی، چاپ دوم. تهران: انتشارات علمی و فرهنگی.
- ژیلسون، اتین. (۱۳۸۹). نقد تفکر فلسفی غرب: از قرون وسطی تا قرن بیستم. ترجمه احمد احمدی. تهران: انتشارات سمت.
- کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه: یونان و روم، جلد اول. مترجم سید جلال‌الدین مجتبوی. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه: از آگوستین تا اسکوتوس، جلد دوم. مترجم ابراهیم دادجو. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- کاپلستون، فردریک. تاریخ فلسفه: از اوکام تا سوارس، جلد سوم. مترجم ابراهیم دادجو. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). متفکران یونانی، جلد ۱. تهران: انتشارات خوارزمی.
- گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). متفکران یونانی، جلد ۲. تهران: انتشارات خوارزمی.
- گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). متفکران یونانی، جلد ۳. تهران: انتشارات خوارزمی.
- گمپرتس، تئودور. (۱۳۷۵). متفکران یونانی، جلد ۴. تهران: انتشارات خوارزمی.
- مرادیان، محمود رضا. (۱۴۰۱). تاریخ فلسفه زبان: از تالس تا فلوطین. خرم‌آباد: انتشارات دانشگاه لرستان.

- Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1991). *De Interpretatione*. In *The Complete Works of Aristotle*. Edited by Janthan Barnes. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1991). *Metaphysics*. In *The Complete Works of Aristotle*. Edited by Janthan Barnes. Princeton: Princeton University Press.
- Aristotle. (1991). *Posterior Analytics*. In *The Complete Works of Aristotle*. Edited by Janthan Barnes. Princeton: Princeton University Press.
- Armstrong, D. M. (1987). *Universals and Scientific Realism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Armstrong, D. M. (1989). *Universals: An Opinionated Introduction*. Boulder, Col.: Westview Press.
- Boethius. (2021). *The Consolation of Philosophy*. Trans. by Soren Filipski. Hythloday Press.
- Boethius. (2004). *On the Holy Trinity*. Trans. Erik C. Kenyon: Munich.
- Copleston, Fredrick. (1985). *History of Philosophy: Greece and Rome, Vol. I*. New York: Doubleday.
- Copleston, Fredrick. (1985). *History of Philosophy: Augustine to Scotus Vol. II*. New York: Doubleday.
- Copleston, Fredrick. (1985). *History of Philosophy: Ockham to Suarez Vol. III*. New York: Doubleday.
- McKeon, R. (1930). *Selections from Mediaeval Philosophers*. London. Charles Scribners Sons